

Vatikanski dokumenti Đakovačke i Srijemske biskupije u XVII. i XVIII. stoljeću

Današnja Đakovačka i Srijemska biskupija zauzima prostor srednje i istočne Slavonije te čitavi Srijem, uključivo s gradom Zemunom.

Ovaj teritorij bio je zaposjednut od Turaka u prvoj polovici XVI. stoljeća, a turska okupacija trajala je sve do izгона Turaka i Karlovačkog mira 1699. godine. Politička je vlast bila isključivo u turskim rukama, a crkvenu su jurisdikciju vršili uglavnom franjevci, neposredno podvrgnuti središnjoj crkvenoj vlasti u Rimu, točnije Kongregaciji koncila, koja je poslije Tridentskog sabora (1545–1563) bila najvažnija ustanova u upravi Katoličke crkve u Rimu.

Kada je papa Urban VIII. godine 1622. utemeljio posebnu Kongregaciju za misijska područja, znamenitu Propagandu – koju su naši stari nazivali i “Vjeroplodnica” – pod njezinu su upravu potpali svi naši krajevi koje su zaposjeli Turci, pa tako i područje današnje Đakovačke i Srijemske biskupije. Cjelokupna crkvena organizacija na ovom području – počev od školovanja svećeničkog podmlatka, slanja svećenika misionara, ponajčešće franjevaca, zatim vizitatora, pa do izgradnje crkava i uzdržavanja svećenstva i objekata te kleričke i vjerničke stege, pravovjerja i bogoslužja – bila je povjerena Propagandi. Jedino su postupci imenovanja biskupa bili izuzeti i stavljeni u nadležnost Kongregacije konzistorija.

Za dugotrajne turske vladavine crkvene su strukture gotovo potpuno nestale. Biskupi su uglavnom bili naslovni i živjeli su daleko od ovih biskupija, da u njih nikad ni jednom nogom nisu stupili. Obično su dobili kakvu kanoničku nadarbinu – vrlo su često to bili zagrebački kanonici – i bili vikari biskupa svojih domaćina. Župnici su također otišli s narodom u sigurnije krajeve, mnogo je naroda pod turskim pritiskom ili zbog želje za povlaštenim položajem prešlo na islam, a za one preostale katolike duhovnu su skrb vodili franjevci observanti bosanske provincije. Iz njihovih su se redova tijekom XVII. stoljeća imenovali biskupi, koji za granice svojih biskupija nisu niti znali, niti su za njih marili. Važno je bilo u tim preteškim uvjetima voditi kakvu

takvu skrb za vjernike, često puta potajno i uz životnu pogibelj. Ni u Rimu nisu znali ni strogo gledali na biskupijske granice i stroga kanonska prava glede jurisdikcije. Tako biskup Matej Benlić nosi titulu beogradskog biskupa, a doista neprestano rezidira izvan te biskupije po samostanima bosanskih franjevacu, bez obzira u kojoj se biskupiji nalazili. “Vjeroplodnica” područjima Ilirika, Albanije i ostalih krajeva okupiranih od Turaka upravlja vrlo šarolikim i širokogrudnim zakonima, prepuštajući misionarima na terenu da se snalaze kako znaju i rade ono što mogu. Informacije koje je dobivala često su puta bile protuslovne i netočne, potrebe velike, a mogućnosti premalene. Ipak, zahvaljujući prvenstveno fratrima misionarima i pomoći koja im je stizala iz Rima, katolička je vjera preživjela dugo tursko razdoblje, dočekala svoju slobodu i tijekom XVIII. stoljeća obnavljala se vjerski, materijalno i demografski.

Turska je vlast, dakako, prijekim okom gledala na veze između katolika svojih podložnika i pape u Rimu, kojega je smatrala svojim smrtnim neprijateljem. Biskupi su onemogućavani u pohodima *ad limina* i svake druge veze s Rimom. Začuđujuće je zapravo koliko su te veze s Rimom ipak bile žive i redovite, a podaci o njima srećom sačuvani u vatikanskim arhivima.

Zbog svih gore navedenih okolnosti trebalo je posegnuti za tim središnjim crkvenim arhivima u Rimu, prvenstveno Tajnom vatikanskom arhivu i Arhivu Propagande. I doista, ondje se nalazi golemo arhivsko blago koje se odnosi na Đakovačku i Srijemsku biskupiju u XVII. i XVIII. stoljeću. Zahvaljujući svesrdnoj pomoći ljudi koji su poznavali ove arhive, pronašli smo obilje materijala, snimili ga i priredili za objavljivanje. Držimo da se povijest može pisati samo na izvornim dokumentima, te će stoga objavljivanje ove arhivske građe biti povjesničarima ne samo dragocjen, već i nezaobilazan izvor. Isto tako držimo da je tužno XVI. stoljeće neobično važno za razumijevanje povijesti naše biskupije, a da se plodovi XVIII. stoljeća i danas itekako osjećaju.

Budući da je jedino Hrvatski državni arhiv pokazao zanimanje za tiskanje ove građe, a njegove su mogućnosti također ograničene, morali smo prihvatiti ovaj način objavljivanja. Sav priređeni materijal od preko četiri tisuće kartica teksta morali smo podijeliti u manje sveske i na takav ih način objaviti. U početku smo bili predviđjeli da to bude objavljeno u dva pozamašna sveska, a sada smo prisiljeni to publicirati u četiri sveska otprilike ovakve veličine.

U ovaj prvi svezak uvrstili smo arhivsku građu iz Tajnog vatikanskog arhiva i to dokumente koji se odnose na imenovanje biskupa, biskupske izvještaje “*ad limina*” te neveliku skupinu dokumenata koje smo pronašli u fondu *Secretaria brevium*.

Spisi imenovanja biskupa

Kada se usporede kronotakse bosanskih i srijemskih biskupa u XVII. i XVIII. stoljeću¹ s podacima u ovom svesku, vide se poprilične razlike. Nekih biskupa koji se nalaze u kronotaksama ovdje nema. Razlog je vrlo prozaičan – u Tajnom arhivu nismo pronašli spise o procesima njihova imenovanja (npr. biskup Krtica). S druge strane, ovdje se nalazi nekoliko biskupa kojih nema u kronotaksama.

Ponajprije ovdje smo uvrstili građu biskupskih imenovanja i onih kandidata koji nikad nisu postali biskupima, npr. Nikola Boythe, kandidat za srijemskog biskupa 1638. godine, čije imenovanje papa nije prihvatio, ili Petar Crnković, kandidat za bosanskog biskupa 1703. koji je umro prije nego je stigla potvrda njegova imenovanja. Smatrali smo da su i ovi procesi, makar njihovi protagonisti nikad nisu zauzeli biskupsku stolicu u Đakovu odnosno u Srijemu, a stjecajem okolnosti nijedan od njih nije ni porijeklom vezan za ove biskupije, važni kao povijesni izvor. Procesu su bili dovršeni, svjedoci su o njihovim osobama i o prilikama u Bosanskoj odnosno Srijemskoj biskupiji rekli što su znali, pa kao takvi spadaju u red izvora, kao i procesi onih kandidata koji su postigli biskupsku čast.

Nešto je drukčija priča o procesima biskupskih kandidata za druge biskupije. Ovdje je konkretno riječ o dvojici smederevskih biskupskih kandidata, o fra Albertu Rendiću (1625–1629) i znamenitom fra Rafaelu Levakoviću, koji nije postao smederevskim biskupom. Treba reći da ovi procesi Rendića i Levakovića ne bi amo spadali po samoj svojoj tituli smederevskog biskupa. Ipak smo ih ovdje uvrstili, kako zbog toga što je smederevski biskup inače bio administrator “ugarskog područja pod Turcima” u nekoliko navrata, pa je često puta vršio jurisdikciju na području današnje Đakovačke i Srijemske biskupije, tako i zbog njihovih drugih zasluga. Držimo, da je velezaslužni Levaković zavrijedio u našoj crkvenoj historiografiji mnogo više pozornosti nego mu je dosad posvećena. Nadamo se da nam se njegovo uvrštenje neće ubrojiti u grijeh.

Radi lakšeg razumijevanja dokumenata držim potrebnim nešto reći o samom postupku prigodom imenovanja biskupa.

U vrijeme o kojem je u ovom svesku riječ, imenovanje biskupa na našem je području ovisilo o Svetoj stolici i o caru u Beču, koji je kao “apostolski kralj” uživao povlasticu imenovanja biskupa na području krune Svetog Stje-

¹ Usp. Draganovićeve kronotakse u Šematizmu Katoličke crkve u Jugoslaviji, Zagreb 1974, str. 138–139.

pana ugarskog. Posrednik između Svete stolice i bečkog cara bio je papinski nuncij pri bečkom dvoru. On je bio zapravo najvažnija karika u čitavom ovom lancu. Nunciju je, naime, bio povjeren najvažniji posao kada je netko postao kandidatom za biskupa. Nuncij je bio dužan ispitati svjedoke, kako o osobnim kvalitetama biskupskog kandidata, tako i o prilikama biskupije za koju je bio kandidiran. Nuncij je prema papinskim propisima bio dužan ispitati najmanje po dvojicu svjedoka koji su poznavali biskupskog kandidata i prilike u biskupiji. Katkad su ta dvojica svjedoka mogla posvjedočiti nunciju o obojemu – i o biskupu i o biskupiji. U iznimnim je slučajevima bilo dovoljno svjedočanstvo jedne osobe, ako nije bilo moguće naći još kojega svjedoka. U nekim se pak procesima susreću po trojica, pa i više svjedoka.

Nuncij je u istražnom postupku pozvao svjedoka preda se, obično u papinsku nuncijaturu te mu je pod prisegom da će govoriti istinu te da će o svemu čuvati strogu tajnu, postavio trinaest pitanja o biskupskom kandidatu, odnosno o biskupiji. Pri izboru svjedoka pazilo se da on nije u srodstvu s biskupskim kandidatom, da nije s njim previše povezan, ali isto tako da nije s njim u neprijateljstvu. Pitanja su se odnosila na kandidatovu dob, njegovo katoličko podrijetlo – pri tom je bilo neobično važno da su kandidatovi roditelji bili u zakonitom braku i stalni u katoličkoj vjeri – zatim o njegovu školovanju, ređenju, vršenju svećeničke službe i završenim studijima. Kandidat je u pravilu trebao imati neki gradus u svetim znanostima ili makar biti vrlo vješt u crkvenom pravu, bogoslovlju ili filozofiji da druge može poučavati. Uz ove uvjete postavljalo se i pitanje o kandidatovim sposobnostima glede upravljanja materijalnim dobrima. Svetoj je stolici iz sasvim razumljivih razloga bilo važno doznati da li je biskupski kandidat, što se tiče pravovjerja i moralnog ponašanja, uvijek bio “na svom mjestu”. Svjedok je morao odgovoriti na pitanja je li osobno vidio ili makar od nekog čuo da je kandidat negdje skrenuo u kakvo krivovjerje, ili počinio kakvo djelo koje je izazvalo ili makar moglo izazvati sablazan među vjernicima. Svjedoku se konačno postavilo pitanje što on misli o kandidatovoj prikladnosti i bi li, prema njegovu mišljenju, kandidat kao biskup bio na duhovnu i materijalnu korist u dotičnoj biskupiji.

O prilikama biskupije svjedok je također odgovarao na trinaest tipiziranih pitanja. Za razliku od svjedoka koji su bili birani prigodom pitanja o biskupskom kandidatu, koji su redovito bili svećenici, ovdje se vrlo često susreću laici. S obzirom da su u XVII. stoljeću krajevi Bosanske i Srijemske biskupije pod turskom vlašću, najčešće su birani za svjedoke vojnici, diplomati, trgovci i činovnici na carskom dvoru, koji su ili službeno odlazili u te krajeve ili su na samom dvoru imali mogućnosti o tamošnjim prilikama saznati iz izvještaja ili od drugih svjedoka. Svjedok je u svojim odgovorima morao uvijek navesti

“causam scientiae” odnosno izvor otkud je saznao za ono što je u svojem odgovoru ustvrdio.

Pitanja o prilikama u biskupiji bila su o smještaju biskupije, o svjetovnoj vlasti, o podložnosti metropoliji, te o katedrali, biskupskoj rezidenciji, nadarbini, župama, sjemeništu, sirotištima, samostanima, svećenstvu, broju vjernika, raskolnika i muslimana, te o pastvi.

Osim ovih pitanja i odgovora svjedoka, dosjei o biskupskim procesima redovito sadržavaju još neke dokumente. Tu je u prvom redu isprava o položenoj ispovijesti vjere biskupskog kandidata i carska isprava biskupskog imenovanja. Kasnijim su procesima, onima iz XVIII. stoljeća priloženi osobni dokumenti o krštenju, nižim i višim redovima te o stručnoj spremi, kako bismo to danas rekli.

Dovršivši ispitivanje svjedoka nuncij je sve dokumente otpremio na uvid nadležnoj kongregaciji u Rim. On je bio dužan spisu priložiti popratno pismo u kojem je iznio svoje mišljenje o prikladnosti dotičnog kandidata.

U daljnjem postupku Sveta stolica i bečki dvor su se nastojali sporazumjeti o biskupskom kandidatu. Ako su obje strane smatrale da je odabranik prihvatljiv i prikladan za predviđenu čast, što je ponajčešće i bilo, onda je uslijedilo izdavanje bula imenovanja. Papa je, naime, prigodom imenovanja svakog biskupa izdao osam bula upućenih na šest različitih adresa. Biskupski je kandidat dobivao tri bule: bulu imenovanja, zatim odrješenje od svih crkvenih kazni u koje je eventualno upao, te bulu kojom mu se dopušta i naređuje da primi biskupsko posvećenje. Obavijesti o imenovanju novog biskupa te naredbe da ga prihvate i pokoravaju mu se, dobivali su stolni kaptol, vazali odnosno predijalci na biskupskoj nadarbini te kler i narod grada odnosno biskupije. Nadbiskupa metropolitu i vladara papa je posebnim bulama izvijestio da je imenovan novi biskup te ih zamolio da ga prihvate i u svemu mu iziđu u susret.

Spisi procesa biskupskih imenovanja u Tajnom se arhivu čuvaju u tri različita fonda, makar su oni zapravo identični po svojem nastanku i obliku.

Jedni se nalaze u arhivu Kongregacije konzistorija te se po tom i zovu *Processus consistoriales*. Arhiv Kongregacije konzistorija (*Archivio consistoriale*) je naziv složenog fonda koji je nastao djelovanjem dviju srodnih ustanova: a) Kardinalskog zbora kao posebne korporacije koja upravlja posebnim dobrima i vrši određenu ulogu u svezi sa svečanim konzistorijima na kojima se proglašavaju različita imenovanja, b) Zbora konzistorija nadležnog za osnivanje novih biskupija i postavljanje novih biskupa.

Ovaj fond ima više serija, a jedna od njih je gore spomenuta serija *Processus consistoriales*. Tu ima ukupno 299 svezaka i omota iz vremena 1563–1906. godine². Iz njega su sljedeći procesi uvršteni u ovaj svezak: Albert Rendić 1625, Ivan Tomko Mrnavić 1631, Nikola Boythe 1638, Petar Jurjević 1655, Nikola Olovčić-Ogramić 1669, Josip Favini 1703, Petar Bakić 1716, Gabrijel Patačić 1729, Ladislav Szöreny 1733, Franjo Thauszy 1749, Josip Čolnić 1751, Ivan Paxy 1762.

Druga grupa čuva se u fondu Apostolske datarije pa se shodno tomu zovu *Processus Datariae*.

Arhiv Datarije je usprkos velikim gubicima za napoleonskih vremena vrlo velik. U njemu je preko 12.000 što svezaka, što omota, što svežnjeva arhivske građe. Procesu u arhivu Datarije imaju 258 svezaka i 4 omota, a sadržavaju procese za razdoblje 1622–1900. godine³.

Iz Datarije su ovi procesi: Robert Korlatmić 1661, Matija Brnjaković 1679. i istražni postupak o Beogradskoj biskupiji 1729.

Konačno, treća skupina procesa su oni koji su u Tajni arhiv stigli zajedno s arhivom papinske nuncijature u Beču (*Nunciatura Viennensis*), a unutar toga arhiva zovu se *Processus canonici*. Arhiv nuncijature sadrži 549 svezaka i oko 1600 kutija arhivske građe iz razdoblja 1607–1913. godine.

Ovo su imena biskupa čije smo procese iz ovog fonda uvrstili u svezak: Ladislav Deaky 1623, Grgur Nagyfaly 1625, Tomo Mrnavić 1636, Rafael Levaković 1637, Andrija Francisci 1652, Ivan Kery 1676, Franjo Jani 1696, Petar Crnković 1702, Juraj Patačić 1703, Josip Čolnić 1751. i Antun Mandić 1806. godine.

Kojiput su ovi procesi sačuvani u dva primjerka, pa se neki nalaze u dvama od gore spomenutih fondova. Mi smo se pri objavljivanju rukovodili tzv. arhivskim načelom. Procese smo objavili ne kronološkim redoslijedom, već po gore rečenim fondovima. Prvi su po redoslijedu *Processus consistoriales*, zatim slijede *Processus datariae*, a na trećem se mjestu nalaze *Processus canonici*.

Procese smo objavili u cjelini. Na početku tekstova stavili smo oba redoslijeda pitanja i formulu biskupske prisege. Budući da su pitanja i prisega identični, smatrali smo da ih nije potrebno svaki put reproducirati. Hrvatske smo

---

² S. Kovačić, Tajni vatikanski arhiv i ostali papinski arhivi, *Croatia christiana periodica*, VII/1983, br. 11, str. 1–22.

³ Ibidem.

regeste sami postavili kao uvod u svaki novi dokument radi preglednosti i lakšeg snalaženja u tekstovima.

Izvjestaji “Ad limina apostolorum”

Jedan od najzanimljivijih fondova za istraživače Tajnog vatikanskog arhiva svakako je fond *Relationes ad limina apostolorum*⁴. To su periodični izvještaji rezidencijalnih biskupa papi i nadležnim kongregacijama Rimske kurije o prilikama u biskupiji na čijem se čelu nalaze.

Inače su se pohodi biskupa papi razvili iz prastarih hodočašća na grobove apostolskih prvaka, koji su u srednjem vijeku postali propisi najprije za biskupe iz Italije, a potom se ta obveza protegnula i na druge biskupe. Veliku je reformu na tom području načinio papa Siksto V. bulom *Romanus Pontifex* od 20. prosinca 1585. godine⁵. On je odredio da svi rezidencijalni biskupi u točno određenom vremenskom redosljedju imaju pohoditi grobove apostolskih prvaka, ponovo izraziti papi svoju pokornost i odanost te predati pismeni izvještaj o stanju svoje biskupije. On je podijelio biskupije prema udaljenosti od Rima na različite rokove, svake treće, četvrte, pete ili desete godine. Bosanski i srijemski biskupi bili su dužni ove pohode obaviti svake četvrte godine.

Povijesna vrijednost ovih izvještaja je kako u njihovoj starini, tako i u njihovim autorima. Sigurno je, naime, da su prilike u biskupiji najtočnije mogli opisati upravo biskupi. Štoviše, prije nego su se uputili u Rim ili prije nego su sastavili izvještaj, oni su bili dužni obaviti pohode svim župama svoje biskupije i na temelju toga izvijestiti Svetu stolicu o zatečenim prilikama.

Prigodom sastavljanja relacija biskupi su se morali držati određene sheme, pogotovo poslije odredbi pape Benedikta XIII. u XVIII. stoljeću. Trebalo je opisati katedralu, biskupsku rezidenciju, kaptol i ostale nadarbenike u sjedištu biskupije, sjemeništa i biskupsku nadarbinu. Dakako da su morali dati točne podatke o župama, crkvama i kapelama, župnicima i drugim svećenicima, broju vjernika, njihovu materijalnom i moralnom stanju, političkoj vlasti, hereticima i raskolnicima itd. Biskupi su morali izvijestiti i o samostanima, sa-

⁴ U doslovnom bi se prijevodu reklo *Izvjestaji pragovima apostola*.

⁵ Dizionario storico del papato, Roma 1996, vol. II I–Z, str. 1547–1548, natuknica *VISITE AD LIMINA* iz pera Dominique le Tourneau; A. Lucidi, De visitatione Sacrorum liminum seu instructio s. c. iussu S. M. Benedicti XIII. super modo conficiendi relationes de statu ecclesiarum, Romae 1878, sv. III, str. 6–10.

mostanskoj stezi, odnosima redovnika i svjetovnoga klera, sporovima i drugim događanjima koja bi mogla utjecati na crkvena zbivanja.

Biskup je bio dužan napomenuti što je načinio glede primjedbi Kongregacije na njegovo zadnje izvješće i opravdati zašto je nešto propušteno učiniti, npr. osnovati sjemenište, održati sinodu ili koju drugu apostolsku odredbu.

Relacije *ad limina* prenesene su u Tajni arhiv iz Kongregacije koncila te se njihov fond punim imenom zove: *Sancta Congregatio concilii – Relationes ad limina*. Fond je u arhivu sreden alfabetskim redoslijedom biskupija cijeloga svijeta po latinskom nazivu. Relacije dakovačkih biskupa nalaze se pod imenom *Bosniensis et Sirmiensis*, a kutija u kojoj se nalaze nosi broj 138.

Relacije *ad limina* Đakovačke i Srijemske biskupije za ovo razdoblje i nisu tako malobrojne kako bi se to s obzirom na prilike očekivalo. Ako se uzme u obzir da su u XVII. stoljeću vlast nad ovim područjem u svojim rukama držali Turci, muslimani, da su tu neprestano trajali ratovi, carevala bijeda i neimaština, da je to bilo misionarsko područje, onda zapravo iznenađuje koliko su veze između područnih biskupa i Svete stolice bile žive.

Do kanonskog ujedinjenja Bosanske i Srijemske biskupije 1773. godine, izvještaje su u Rim slali svaki biskup za sebe. Tako su izvještaji srijemskih biskupa zasebna cjelina, kao i oni bosanskih biskupa. U Tajnom vatikanskom arhivu oni se sada nalaze zajedno, jer je i biskupija ujedinjena, a od kanonskog ujedinjenja izvještaji su obuhvaćali cijelo područje kao jedinstveno.

Čitatelj će u ovom svesku naći neke izvještaje koji sami po sebi ne bi amo spadali. Ponajprije tu mislimo na izvještaje beogradskog biskupa Mateja Benlića o stanju Beogradske biskupije. Uvrstili smo njegove izvještaje, jer je Benlić bio apostolskim administratorom biskupija u južnoj Mađarskoj, koje su bile pod turskom vlašću – među njima su bile obadviije naše biskupije Đakovačka i Srijemska – a rezidirao je u Velikoj. Držimo da će čitatelji htjeti saznati i o teškim prilikama katolika u Beogradskoj biskupiji u vrijeme turske vladavine.

Prema naslovu ovog sveska amo ne bi trebali biti uvršteni ni izvještaji *ad limina* iz XIX. stoljeća. Ipak smo ih uvrstili kao dodatak starijima relacijama, jer su doista dio jedne te iste cjeline. Tu su uvrštene relacije biskupa Mandića, Rafaja i Strossmayera.

Secretaria brevium

Breve je naziv za jednu vrstu papinskih isprava, manje svečanih od bula. Od papinskih se bula oni razlikuju i vanjskim oblikom i stilom i sadržajem. U breveima se ime pape piše kao naslov, u sredini isprave povrh teksta. Breve se potvrđuje ne visećim olovnim pečatom, već pečatom od crvenog voska tzv. *ribarovim prstenom*⁶. U tekstu se papa adresatu obraća u vokativu obično s *Dilecte fili*, a ako je adresat biskup, onda s *Venerabilis frater*. Breve se redovito odnose na osobne stvari – crkvene i političke – a ponajčešće su obavijeni velom tajne. Praksu brevea uveo je u stil Rimske kurije Bonifacije IX. 1390. godine⁷.

S vremenom je osnovano tajništvo brevea – *Secretaria dei brevi* – koje je bilo nadležno za slanje ovih papinskih pisama njihovim adresatima tajnim putem. Kao zasebna ustanova nadležna za korespondenciju s vladarima i ostalim svjetovnjacima postojala je *segretaria dei brevi ai principi*⁸.

U ovom svesku je nevelik broj brevea, a svi se odnose na imenovanje beogradskim biskupom i administratorom Srijema Luke Natalija, župnika u Nijemcima. Bez obzira što se radilo o imenovanju beogradskog biskupa i bez obzira što to imenovanje nikad nije prihvatio car u Beču, ovi dokumenti bacaju mnogo svjetla na ovu neobičnu i zagonetnu osobu i na opće prilike u ovim krajevima, tek oslobođenima od turske vlasti⁹.

Držali smo također uputnim da ovdje objavimo i breve Klementa XIV. od 9. srpnja 1773. poznatog pod naslovom *Universi orbis*¹⁰.

Priređujući ove tekstove za tisak rukovodili smo se pravilima cjelovitog objavljivanja dokumenata, nastojeći da oni budu što vjerodostojniji i za istraživače tim pouzdaniji. Pri transkripciji smo kratice razrješavali bez oznaka da se radi o kraticama, kako je to primijenjeno u ostalim našim izdanjima arhivske građe, npr. Codex diplomaticus, Acta comitialia, Zaključci Hrvatskog sabora, Hrvatske kraljevske konferencije, Povijesni spomenici grada Zagreba, Povijesni spomenici grada Varaždina itd. Mjesta koja su u tekstu oštećena, nečitka, ili ih mi nismo uspjeli pročitati, označili smo s tri točke. Prije svakog smo dokumenta stavili datum i mjesto nastanka dokumenta, ako se to iz do-

⁶ "Sub annulo piscatoris".

⁷ Dizionario I, str. 205.

⁸ Dizionario II, str. 1361.

⁹ Vidi o tom u I. Martinović, Luka Natali, vikar srijemski i biskup beogradski, *Vjesnik Đakovačke i srijemske biskupije*, br. 2/1998. str. 112–114.

¹⁰ Breve je objavio i opširno komentirao F. Herman u: Sjedinjenje biskupija Bosansko-đakovačke i Srijemske, *Bogoslovska smotra*, br. 2 i 3, 1941. godine.

kumenta moglo saznati. Kratak sadržaj na hrvatskom jeziku nalazi se iza datuma, zatim slijedi tekst i na kraju arhivska oznaka dokumenta pod kojom se može pronaći.

Napominjemo da smo sve dokumente transkribirali s fotokopija, a ne s izvornika, jer nam nije bilo moguće toliko vremena ostati u vatikanskim arhivima.

Najteži dio posla zapravo je bio izbor dokumenata za objavljivanje. To se prvenstveno odnosi na dokumente iz *Propagande*, koje ćemo objaviti u sljedećem svesku i ondje obrazložiti problematiku izbora građe. Iz Tajnog smo arhiva, a njega sadržava ovaj svezak, objavili dokumente u potpunosti, ne ispuštajući ni one najmanje.

Ispričavamo se čitateljima što smo se kao potpuni amateri, župnici, a ne povjesničari, usudili izaći u javnost s ovom knjigom. Svjesni smo nedostataka već i zbog toga što nismo stručnjaci, ali smo uvjereni da dobrohotan čitatelj neće tražiti samo zamjerke, već da će naći obilje podataka koje inače ne bi mogao saznati. Onaj pak stručnjak, koji uvidjevši nedostatke bude želio proučiti izvornik, naći će njegovu arhivsku oznaku i moći će dokumenat ili njih sve osobno pronaći i proučiti na izvoru.

Bez pomoći mnogobrojnih ljudi i stručnjaka ne bismo napravili bogzna što od ovog mnoštva gradiva koje smo snimili i prepisali. Zapravo, na njihov smo se poticaj i usudili ovo predati javnosti. Zahvaljujemo se ponajprije Hrvatskom državnom arhivu i njegovu ravnatelju dr. sc. Josipu Kolanoviću na poticaju i stručnim savjetima, te na tomu što je preuzeo na sebe teret tiska.

Vrlo mnogo nas je zadužio vlč. Andrija Lukinović iz istog arhiva svojom pomoći u Tajnom vatikanskom arhivu i u Propagandinom arhivu u Rimu, te pomoći pri čitanju svih dokumenata. Od srca mu hvala.

Gospođa Nikolina Krtalić iz istog arhiva preuzela je na sebe korekturu tekstova i ostale tehničke poslove oko tiska te zaslužuje priznanje i doista srdačnu zahvalnost.

Dugujemo zahvalnost Papinskom hrvatskom zavodu Sv. Jeronima u Rimu, posebno njegovim rektorima pok. dr. Antonu Benvenu i sadašnjem mons. Juri Bogdanu, te tadašnjem vicerektoru, a danas našem pomoćnom biskupu mons. Đuri Gašparoviću za gostoprimstvo i usluge prigodom snimanja i preuzimanja snimaka iz arhiva. Ne manje hvala vlč. Froku Zefiḡu koji nas je vozio u Rim i zajedno s nama radio na pronalaženju građe u arhivima.

Na koncu, ali nipošto na zadnjem mjestu, velika hvala pokojnom mons. dr. Josipu Buriću, koji nam je velikodušno dao podatke o dokumentima u

Tajnom vatikanskom arhivu. Ovaj dobar i vrijedan čovjek napravio je indekse dokumenata koji se odnose na naše krajeve u golemom arhivu Propagande i bez imalo dvoumljenja nam je to dao bodreći nas da ustrajemo u radu. U znak zahvalnosti i dubokog poštovanja njemu posvećujemo ovaj svezak.

U Jarmini, 9. prosinca 1998.

Antun Dević